

АНДРІЙЧУК В.Г.,

Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі,
завідувач кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Академії наук вищої школи України, д.е.н., проф.

БІФУРКАЦІЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА Й ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КООРДИНАТ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

***Анотація.** Проаналізовано суперечливість загальносвітового цивілізаційного поступу й чинників, активізуючих зміни полюсів впливу, формування нових векторів зовнішніх відносин між країнами та міжнародного поділу праці. Окреслено тенденції у світогосподарському розвитку трансформаційно-реструктуризаційних процесів, зберігаючих і навіть поглиблюючих розрив між двома групами країн – промислово-розвинутими, та країнами, що розвиваються. Розкрито відсутність у вітчизняній економічній моделі належних стимулів до інноваційного розвитку і превалювання випуску промислової продукції III-го й IV-го технологічних укладів та обґрунтовано невідкладну необхідність здійснення диверсифікації й використання альтернативних джерел енергоносіїв, проведення інноваційно-модернізаційного реформування і впровадження у виробництво високих технологій.*

Ключові слова: біфуркація, міжнародний поділ праці, негативний протекціонізм, явище «розсіченої» планети, стратифікація країн, некроіндустріалізм, геоeкономіка, техноглобалізм, гальмування технологічного розвитку вітчизняної економіки, використання альтернативних джерел енергоносіїв.

***Аннотация.** Проанализированы противоречия общемирового цивилизационного развития и факторов, активизирующих смены полюсов влияния, формирования новых векторов внешних отношений между странами и международного разделения труда. Определены тенденции развития трансформационно-реструктуризационных процессов мирового хозяйства, сохраняющих и даже углубляющих разрыв между двумя группами стран – промышленно-развитыми и развивающимися странами. Раскрыты отсутствие в отечественной экономической модели надлежащих стимулов к инновационному развитию и превалирование выпуска промышленной продукции III-го и IV-го технологических укладов, а также обоснована неотложная необходимость осуществления диверсификации и использования альтернативных источников энергоносителей, проведение инновационно-модернизационного реформирования и внедрение в производство высоких технологий.*

Ключевые слова: бифуркация, международное разделение труда, отрицательный протекционизм, явление «рассеченной» планеты, стратификация стран, некроиндустриализм, геоeкономика, техноглобалізм, торможение технологического развития отечественной экономики, использование альтернативных источников энергоносителей.

***Annotation.** Analyzed the contradictions of world civilization progress and factors activating changes of the influence poles, the formation of new vectors of foreign relations between countries and the international division of labor. Outlines the trends in economic development transformation, restructuring processes, preserving and even deepening the gap between the two groups of countries – developed and developing countries. Reveals the lack of domestic economic model appropriate incentives for innovation development and the prevalence of industrial production of III-rd and IV-th technological structure and reasonably urgent need for diversification of alternative energy sources, the reform of innovation and modernization processes and introduction of high technology.*

Keywords: bifurcation, the international division of labor, the negative protectionism, the phenomenon of "dissected" planet, stratification of countries, necroindustrialism, geo-economics, technoglobalism, inhibition of technological development of the national economy, the use of alternative energy sources.

Глобалізаційні процеси, що розпочалися з 70-80-х років ХХ століття та продовжуються в нинішньому (XXI) столітті у світовій економіці, викликавши біфуркаційну реструктуризацію у світовій економіці, призвели водночас до суттєвих змін у характері виробництва світогосподарського розвитку, міжнародного поділу праці (МПП) та обумовили залучення у сферу міжнародних економічних зв'язків фактично всі країни світу.

Під перманентно-хвилеподібним впливом фінансово-економічних криз відбувається трансформація світової економіки, визначальними засадами якої стає глобальний перерозподіл власності, зміни в характері міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація науково-технічного прогресу, вихід на міжнародну арену нових суб'єктів господарського життя, прорив у інформаційно-комунікаційній сфері, інтернаціоналізація фінансів та формування фінансової системи. Вказані трансформаційно-реструктуризаційні зрушення спричиняють невизначеність та ризики на будь-якому рівні економічної системи.

Невизначеність світової економічної системи полягає насамперед у тому, чи вийде світ на нову траєкторію, яка дозволить досягти динамічної рівноваги, чи слід очікувати низку геополітичних, економічних, соціаль-

них, демографічних і кліматичних дисбалансів, які у гранично-загострених випадках призводитимуть до конфліктів й розколів. Принаймні показники економічного розвитку провідних країн світу за 2008-2012 рр. свідчать про те, що сучасні підходи у подоланні посткризових наслідків не дають позитивного результату (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка світового ВВП та ВВП
провідних економічних гравців світу в період 2008-2012 років

Країни	Темпи приросту ВВП, у % до попереднього року				
	2008	2009	2010	2011	2012
Світ	1,3	-2,2	4,3	2,7	2,1
ЄС	0,3	-4,3	2,2	1,5	-0,3
ОЕСР	0	-3,9	3,2	1,5	1,2
США	-0,3	-3,5	3,0	1,7	2,2
Китай	9,6	9,2	10,4	9,3	7,8
Японія	-1,0	-5,5	4,4	-0,7	1,9

Джерело: [1]

У світі спостерігається уповільнення темпів посткризового відновлення економіки. Так, світовий ВВП у минулому 2012 році зріс всього на 2,1% до попереднього року, хоча в 2011 р. цей показник склав 2,7%, а в 2010 р. – 4,3%. Найбільше на цих негативних тенденціях позначаються сповільнення темпів приросту ВВП Китаю до 7,8%, країн ОЕСР – до 1,2% та рецесія в країнах ЄС, що спричинило спад ВВП на 0,3% у 2012 році. Хоча конкретні причини такого сповільнення для кожної країни різні, проте всіх їх об'єднує зменшення світового попиту на продукцію власного виробництва, скорочення притоку іноземних інвестицій та складна ситуація на ринках робочої сили.

Окреслені проблеми виникли внаслідок того, що практично миттєва трансмісія шоків у глобальній економіці в період світової фінансово-економічної кризи змусила держави «закривати» свої економічні системи від негативного впливу спекулятивного капіталу і спрямовувати зусилля на розвиток реального сектора економіки. Відтак загострилися геополітичні конфлікти і сепаратизм, в економічному просторі розвивається негативний протекціонізм, а у фінансовій сфері виникають валютні війни.

Стає очевидним, що заклики до вироблення колективних економіко-інституційних підходів мають скорше риси інерції, що перетворюються в риторику. Об'єктивне сприйняття надмірної відкритості як фактора ризику нині переважає, і у світовому просторі розвивається парадигма переваги національних і регіональних інтересів, а прийняття рішень переміщується з глобального на національний рівень, на якому все частіше встановлюються бар'єри для впливу екзогенних факторів.

Аналіз подій та колізій, які властиві початку ХХІ століття, приводить до висновку, що перед світовою спільнотою гостро постало питання пошуку ефективних стратегій управління та моделей, забезпечуючих вирішення нагальних завдань державного і суспільно-політичного розвитку, як в ракурсі загальносвітових процесів, так і на внутрішньонаціональному рівні.

Адже форуми авторитетних фахівців та саміти лідерів впливових країн світу засвідчують неузгодженість і неготовність дієво реагувати та активно протидіяти навислим загрозам подальшого загальносвітового цивілізаційного поступу, віддаючи перевагу та зосереджуючись на житті превентивних заходів захисту інтересів свої держав чи регіональних угруповань, в які вони входять.

Підтвердженням вказаної сентенції служить результативність хоча б тих же зустрічей світових лідерів на форумах в Давосі, Москві, Ялті, Брюсселі. А також озвучені президентом США ініціативи внутрішньополітичного характеру щодо соціально-економічних реформ, спрямованих на створення ефективних моделей і механізмів управління та вдосконалення суспільно-політичного простору.

Суто внутрішньодержавницькі інтереси превалюють і в керівництва Китаю, що намагається модернізувати власну суспільно-політичну та економічну парадигму в контексті з наявними глобальними тенденціями й викликами, які розширюють світогосподарські позиції впливу.

Щодо позицій нашого північно-східного сусіда – Росії, то як свідчать виступи і практичні дії державних посадовців, вона прагне утримати конкурентоздатність держави шляхом забезпечення за собою регіонального лідерства в СНД, Євроазійському союзі та напостучливим імперським намаганням в подальшому – відновлення статусу наднаціональної держави.

Власне явище «розсіченої планети», як його іменують в літературі [2, с. 40], стає чільним фактором, що визначатиме складність, багатовимірність і суперечливість процесів у світовому суспільному просторі. Таким чином, суб'єкти світової економіки на нинішньому етапі функціонування намагаються максимально захистити себе від впливу зовнішнього середовища і опрацювати довгострокову стратегію, орієнтовану на адаптацію до глобальних викликів.

Отже, світ вступає в епоху найглибших трансформацій глобального, регіонального, національного рівнів, які відбуватимуться одночасно, формуючи складну систему взаємопов'язаних процесів і явищ. Посткризове відновлення світової економіки пов'язується зі зміною полюсів впливу й видобуванням нових векторів відносин. Що здійснюватимуться в результаті глибоких інституційних деформацій та потребуватимуть нового стратегічного сприйняття світової економіки і міжнародних економічних відносин.

Як наслідок таких процесів в сучасному реструктуризуючому виробництві, що набуло інтернаціональних властивостей, відбулась глобалізація економічних трансакцій і трансформація змістовності економічних відносин між державами. Виходячи за рамки двосторонніх (все більше пов'язуючи в системі МПП ряд країн), економічні відносини стають багатосторонніми та справляють істотний вплив на світове господарство в цілому.

При цьому взаємозв'язок різних сфер людської діяльності набрав настільки пресінгово-впливового характеру (в т.ч. і в загальносвітових масштабах), що утруднює та нечітко розмежовує між собою економічні, політичні, соціальні, правові компоненти (явища і процеси). Адже, політичні, соціальні та правові компоненти, як правило, присутні в економічних трансакціях, а в будь-якому з них активною складовою виступає економіка, що відображається у відповідних механізмах і результатах.

Таке становище у світогосподарських відносинах обумовлює необхідність використання однозначного для всіх країн критерію оцінки місця кожної з них у МПП та позиціонування у світовій ієрархії економіко-політичного потенціалу, що позначається на характері міжнародних економічних зв'язків. Якщо до недавнього часу світове співтовариство ділилося передусім за соціально-економічними і політичними ознаками (з проявом конфронтаційного протистояння по лінії Схід-Захід), то основою нинішнього розподілу країн світу, реструктуризаційних процесів їх економік та відповідного впливу на формування МПП став критерій відповідності економіки будь-якої держави принципам ринкового господарювання.

Як відомо, нині загально визнаним (в теоретичному і практичному аспектах) склалося сприйняття світового співтовариства з поділом на країни:

- з розвинутою ринковою економікою (які ще згідно за інерційною традицією називаються промислово-розвиненими);

- країни, які розвивають ринкову економіку (до їх числа включають нові індустріальні країни (НІК) та країни з перехідною економікою – країни колишнього соціалістичного табору);

- країни з нерозвинутою ринковою економікою (категорія «найменш розвинутих країн») і країни з неринковою економікою (хоча це стосується фактично теоретичного трактування, оскільки в країні навіть з централізованою економікою завжди наявні елементи ринкових відносин).

Разом з тим, наведений критерій розподілу країн потребує, на наш погляд, подальшого уточнення щодо визначення рівня розвиненості ринкових відносин (виходячи з досягнутих кількісних і якісних показників, завдяки яким відбувається перехід від одної групи до іншої). Водночас, необхідно звернути увагу на те, що з переходом до вищого за рівнем критерію стратифікації країн (як засвідчують формування зовнішньоекономічних зв'язків, наприклад хоча б Російської Федерації з Німеччиною, чи США з КНР) переважно завершується гострота протистояння двох основних соціально-економічних (політичних) блоків та груп країн, які раніше тяготіли до так званих «великих держав» і відповідно демпфуються відверте протистояння по лінії «Схід-Захід».

За таких умов суттєво змінюються принципи формування економічних/торгових союзів та об'єднань (блоків) держав, а відтак і міжнародний поділ праці. Отже, все більше проявляється прагнення отримання країнами та членами певних угруповань реальної вигоди, а не формування економічних відносин, які ставали матеріальним прикриттям політичних устремлень партійно-державних систем (як це мало місце у свій час в тій же Раді економічної взаємодопомоги країн колишнього соціалістичного табору).

Доречно зазначити, що важливим принципом функціонування об'єднань сучасного типу виступає прагнення щодо досягнення приблизно однакового рівня економічного розвитку в країнах, які входять до складу таких угруповань і союзів (взяти хоча б той же ЄС), що виступає однією з головних зацікавлюючих умов їх функціонування.

Водночас, як засвідчують реалії сьогодення, в системі світогосподарських відносин та МПП існування суперництва по лінії «Схід-Захід» все виразніше перетворюється в економічну вісь полюсів «Центр-Периферія». При цьому, місце країни в МПП та світовому економічному ранжуванні визначається її приближенням до одного з цих полюсів. І важливо підкреслити, як характерну особливість, що такі відносини (окреслені системою координат «Центр-Периферія») свідчать не про посилення зв'язку між розвинутими країнами і нерозвинутими, а навпаки – зміцнюються відносини між близькими за рівнем розвитку країнами, що знаходять своє відображення у зв'язках «Центр-Центр» і «Периферія-Периферія».

В суто вигідних для регіональних угруповань інтересах, як повідомляється в ЗМІ [23, с. 11] в кінці березня нинішнього року Китай, Японія та Південна Корея заявили про намір створити новий троїстий союз – торговий блок, який повинен стати головним конкурентом ЄС, Північноамериканській зоні вільної торгівлі (НАФТА), а також Транстихоокеанському партнерству. Очікується, що спрощення умов взаємної торгівлі дозволить цим трьом Азійським країнам (частка яких складає близько 20% у світовому ВВП) збільшити експорт і товарооборот.

Подібного характеру тенденції властиві й іншим регіональним угрупованням країн. Так, країни блоку БРІКС (в який входять Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південноафриканська республіка) на черговому саміті (26-27 березня 2013 року) підписали ряд угод: щодо фінансування екологічних проєктів, посилення інформаційної безпеки, боротьби з наркотиками, а також про створення Ради блоку, який буде координувати спільні інвестиційні проєкти.

Отже, такі тенденції у світогосподарському розвитку трансформаційно-реструктуризаційних процесів фактично зберігають і навіть поглиблюють розрив між двома групами країн – промислово-розвинутими та країнами, що розвиваються. При цьому, на частку економічно розвинутих країн з населенням 25% світу припадає

до 80% світового національного продукту, а в країнах, що розвиваються (в яких проживає 70% населення планети), створюється лише близько 20% світового національного продукту [24, с. 74].

Щодо визначення місця нашої країни в системі світогосподарських зв'язків та МПП, то виходячи з об'єктивної оцінки стану справ, Україну поки що навряд можна визнати готовою до залучення у світовий економічний простір на цих нових засадах. Збереження надзвичайно високого рівня відкритості її економіки (табл. 2), який до того ж проявляє поступову тенденцію до збільшення (за оціночними даними, частка експорту в структурі ВВП у 2012 році сягнула 51%, імпорту – 56,5%), а також вкрай неефективний сировинно-спрямований характер цієї відкритості дедалі більше зміцнюють і без того критичний зв'язок між найменшими змінами світової кон'юнктури та економічним розвитком України.

Таблиця 2

Рівень відкритості економіки України за показниками зовнішньої торгівлі

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млрд. дол. США	180	117,4	138,1	161,6	161,9
Обсяг експорту, млрд. дол. США	78,8	49,9	63,8	82,2	82,8
у % до ВВП	43,8	42,5	46,2	50,9	51,1
Обсяг імпорту, млрд. дол. США	92,3	50,6	66,8	87,3	91,5
у % до ВВП	51,3	43,1	48,4	54	56,5

Джерело: [3]; [4]

Відверто кажучи, відсутність у вітчизняній економічній моделі належних стимулів до інноваційного розвитку чи хоча б до адекватних реструктуризаційних змін у відповідь на зовнішні виклики позбавляє Україну решток конкурентних переваг, механізми забезпечення яких й без того в умовах глобалізації світової економіки ускладнюються у зв'язку з постійно зростаючим конкурентним тиском на світових ринках.

Пасивно-анемічні дії у системних процесах розвитку світової економіки об'єктивно визначають упосліджено-периферійні місце і роль України, звужуючи можливості брати участь у стратегічних високоєфективних видах міжнародної економічної діяльності на засадах інноваційно-високотехнологічного конкурентоздатного потенціалу.

Безумовним підтвердженням цього є орієнтація вітчизняної промисловості на виробництво й експорт товарів III і IV технологічних укладів, що вичерпали себе в розвинутих країнах ще в середині 1970-х років (табл. 3).

Таблиця 3

Структура виробництва та зовнішньої торгівлі України промисловими товарами відповідно до технологічних укладів

Показники	У % до загального обсягу відповідно до технологічного укладу			
	III	IV	V	VI
Виробництво	57,9	38,2	3,8	0,1
Експорт	66,1	29,3	4,5	0,1
Імпорт	27,6	59,1	13,1	0,2

Джерело: [3]; [5, с. 7]

Відповідно до III (57,9%) і IV (38,2%) технологічного укладів в Україні виробляється понад 96% промислової продукції. Частка продукції вищих технологічних укладів в економіці країни становить: 3,8% – для V-го і 0,1% – для VI-го. В структурі експорту та імпорту продукція III-го і IV-го технологічного укладів теж є переважною – відповідно 95,4 і 86,7% – з тією різницею, що експортується Україною переважно продукція III-го (66,1%) укладу (чорна металургія, електроенергетика, залізничний транспорт, неорганічна хімія тощо), а в імпорті переважає продукція IV-го (59,1%) укладу (органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування, атомна енергетика).

В структурі імпорту продукція V-го укладу складає 13,1%. Зважаючи на те, що на розвиток виробництва цієї групи товарів з-поміж товарів інших укладів в Україні припадає всього 4,5% інвестицій й 6,1% капітальних вкладень на технічне переозброєння й модернізацію [5, с. 8]. Така частка в імпорті пояснюється, в першу чергу, потребами населення у відповідній продукції – електронному обладнанні, обчислювальній техніці, телекомунікаціях, інформаційних послугах тощо, виробництво якої в Україні фактично нівельовано.

В основі наведених вище даних лежить продовження орієнтації так званих старопромислових регіонів України на зовнішні ринки збуту своєї основної продукції – металу та сталі. Нині чотири із п'яти тон металу, що виробляється в Україні йде на експорт. Однак через затяжну рецесію в Євросоюзі Україна втрачає свій магістральний ринок збуту металу і змушена переорієнтовуватись на країни Близького Сходу, Північної Африки та Індію. Позбавляючись при цьому переваг вигідного географічного розташування.

Втрачаються й інші конкурентні переваги: передусім доступ до дешевих залізної руди та коксівного вугілля і звісно – до дешевого природного газу. Але окрім того, ринки, на які переорієнтовується Україна, не є сталими. Адже в арабських країнах у найближчі 5 років передбачається побудова металургійних потужностей на 50 млн. т. продукції на рік. Тільки зростання арабського металургійного потенціалу здатне позбавити Україну намірів щодо істотного нарощування вітчизняного металургійного виробництва для експортування на зовнішні ринки. До цього можна додати ще індійські п'ятирічні плани щодо зведення потужностей на 100 млн. т

річного випуску сталі [6]. При їх реалізації експортне поле діяльності вітчизняних підприємств цілком може звужитися до Росії, та епізодичних проникнень в Західні країни з партіями переважно сировинної продукції. Але і з Росією не виключено (маючи досвід з блокуванням сирів, кондвиробів та домагання щодо вступу в Митний союз) всякого роду ускладнення в імпортуванні сталі.

Разом із подальшим зростанням ролі Китаю як основного світового виробника й експортера сталі Україна повністю втрачає будь-які перспективи залишитися впливовим гравцем на світовому ринку сталі, з виробництва якої спеціалізується (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка виробництва й експорту сталі серед найбільших світових виробників

Країни	Показники	2009	2010	2011	2012	Темп приросту до 2009 року, %
Китай	Обсяг виробництва, млрд. т	573,5	626,6	695,5	716,5	24,9
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	23,7	39,5	55,4	-	133,7
Японія	Обсяг виробництва, млрд. т	87,5	109,6	107,5	107,2	22,5
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	31,1	41,9	46,6	-	49,8
США	Обсяг виробництва, млрд. т	58,2	80,5	86,2	88,6	52,2
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	13,2	17,2	20,3	-	53,8
Індія	Обсяг виробництва, млрд. т	63,5	68,3	73,5	76,7	20,8
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	6,5	10,6	10,5	-	61,5
Південна Корея	Обсяг виробництва, млрд. т	48,6	58,3	68,5	69,3	42,6
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	17,5	24,4	31,8	-	81,7
Росія	Обсяг виробництва, млрд. т	60,0	66,9	68,8	70,6	17,6
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	16,5	19,1	21,8	-	32,1
Україна	Обсяг виробництва, млрд. т	29,8	33,4	35,3	32,9	10,4
	Обсяг експорту, млрд. дол. США	11,5	15,8	20,4	18,9	64,3
Вироблено всього у світі, млрд. т		1235,8	1431,7	1518,3	1541,0	24,7

Джерела: [3];[7];[8]

Про масштаби зазначених процесів, виходячи з даних таблиці 4, свідчить те, що за останні роки експорт сталі з Китаю зріс більш ніж у 2,3 рази, а темпи зростання обсягів його виробництва перевищили загальносвітові. Динамічно розвиваються й такі світові конкуренти для України на цьому ринку, як Південна Корея, Індія та США. В той час як обсяг виробництва сталі в Україні в 2009 р. збільшився лише на 10,4%, а в 2012 р. зафіксоване падіння у відношенні до попереднього року на 6,8%.

Враховуючи той факт, що внаслідок зменшення попиту на сталь в найбільш кризові роки наявні надлишкові потужності із виробництва сталі в світі становлять 500 млн. т. [6], без радикальних змін структури виробництва Україна продовжуватиме свій рух у напрямку, названому науковцями Інституту економіки промисловості НАН України «некроіндустріалізмом» (мертвим індустріалізмом) [9, с. 3]. Характерними рисами якого в Україні є не лише спад виробництва, але й збитковість більше половини промислових підприємств та критичний рівень зношеності й застарілості основних фондів.

Судячи з турбулентності явищ, що відбуваються в світогосподарській системі, складається враження, що на світовій економічній карті ближчим часом не залишиться місця країнам, які не включилися у інноваційно-модернізаційні перегони щодо впровадження у виробництво високих технологій і боротьбу за мізки та ідеї. Україна в цьому контексті ризикує опинитися на узбіччі, оскільки рівень «втечі мізків» з нашої країни сягнув майже критичної межі – 131 зі 144 країн за рейтингом Всесвітнього економічного форуму [25, с. 5].

Чи не найкращим виходом з ситуації, що склалася, повинен би стати розвиток внутрішнього ринку сталі в першу чергу, шляхом використання вітчизняного металургійного комплексу для процесу тотальної модернізації національних виробничих потужностей та інфраструктури.

Така модернізація, за оцінками експертів [6], потребуватиме близько 300 мільйонів тонн прокату, що надавало б можливості вітчизняній металургії працювати в найближчі десятиліття, виходячи з потреб інноваційно-технологічного та галузевого структурування і зосередження виробничої діяльності відповідно до визначених пріоритетів розвитку. Врешті-решт забезпечення потреб внутрішнього ринку за рахунок раціонального і ефективного використання вітчизняного виробничо-ресурсного потенціалу повинно стати засадничим орієнтиром виправлення допущених структурних деформацій економіки.

Тому ми поділяємо думку авторитетних вчених [10, с. 88], які заявляють, що динамізм змін сучасних світових процесів ставить перед національними економіками завдання невідкладного формування умов розбудови конкурентних переваг та їх перспективного розвитку, основою якого є генерація внутрішніх «рушіїв» конкурентоспроможності. Адже екстенсивний розвиток зовнішньоторговельної діяльності, який донедавна створював ілюзію відродження старопромислових регіонів України та її економіки загалом, вже повністю вичерпав себе. Основною причиною цього є, звичайно, зношеність і застарілість основних фондів, проте каталізатором цього процесу стала зміна у розстановці гравців на світових ринках продукції, яка є предметом міжнародної спеціалізації України.

Внаслідок своєї технологічної відсталості вітчизняна економіка потребує зміни логіки економічного розвитку, яка проявляється в переході національних економік від торговельної до відтворювальної моделі міжнародної взаємодії.

Якщо для торговельної моделі (що застосовується в Україні) характерними рисами державного регулювання є стимулювання діяльності експортерів і захист галузей власної економіки, то в межах відтворювальної моделі йдеться не стільки про експорт окремих товарів і послуг, як про рівень та умови конвергенції національного відтворювального комплексу у світове господарство.

Адже відтворювальна модель, як це цілком вірно стверджують фахівці [11], передбачає перехід національної економіки на нову модель зовнішньоекономічних зв'язків, характерними складовими якої стають виробничі, інвестиційні та інноваційні компоненти. Що зумовлює активізацію всіх елементів зовнішньоекономічної діяльності (рух товарів, капіталу, робочої сили, кредитно-фінансові, валютні відносини тощо), та оперування не просто на зовнішньому ринку, а в комплексному гео економічному просторі, входження у світові відтворювальні цикли.

В умовах нинішньої недосконалості ринкової системи в Україні самі лише конкурентні механізми регулювання економічної діяльності виявились неспроможними забезпечити необхідні прогресивні зміни у структурі економіки країни та поліпшити її становище в міжнародному поділі праці. Відтак, постала нагальна необхідність запровадження нової парадигми суверенної економічної політики, орієнтованої не на макроекономічну стабілізацію, а на побудову в Україні динамічної конкурентоспроможної інноваційно-орієнтованої економіки, оскільки внесок науки, інновацій і нових технологій є вирішальним чинником соціально-економічного розвитку.

Провідними втілювачами реструктуризаційно-трансформаційних змін виступають рушійні сили, які зумовлені критичністю взаємопов'язаної дії глобальних науково-технологічних, інтелектуально-інформаційних, економічних, соціокультурних та політичних факторів, що забезпечують безперервність процесу оновлення технологічних укладів світової економіки. Процес взаємодії цих факторів базується на тому, що становлення нового технологічного укладу супроводжується відповідними зрушеннями в енергоспоживанні, принципах виробництва тощо. Це в свою чергу зумовлює поглиблення індивідуалізації попиту, переходу до нових типів суспільного споживання, до зміни цінностей, споживчих уподобань, і, власне, «якості життя» людей.

Сила внеску технологій у глобальний розподіл сил на сучасному етапі стає настільки великою, що в світовій спільноті на порядку денному постало питання виокремлення геотехнології як рушійного чинника розвитку світового господарства. Оскільки геотехнологія, на переконання науковців [12, с. 23], дозволяє усвідомити ті потужні інноваційні процеси, які призводитимуть до змін у гео економічних перевагах, шляхом стрімкої комерціалізації інновацій, свідками чого ми вже стаємо.

При цьому важливо відмітити, що розвиваючись неймовірно швидкими темпами, геотехнологія розширює уявлення про динаміку світового розвитку у двох напрямках. По-перше, технологія ставиться вже в одну шеренгу з економічною могутністю, військовими альянсами, дипломатією та державним регулюванням. По-друге, в той час як геополітика ігнорує недержавних гравців, а гео економіка розглядає їх як маргіналів, то геополітика, яка визнає той факт, що гравці, які контролюють і використовують нові технології (навіть за наявності обмежених капіталів і людських ресурсів) – здатні накопичити величезний вплив і спричинити виклик національним державам.

На даний час світова економіка перебуває на порозі технологічних відкриттів, які сприятимуть широкомасштабній зміні її структури як в товарному, так і географічному вимірах. В цьому контексті на увагу заслуговує зокрема і для нашої країни напрям розвитку так званого «3D-друку», який дав би змогу виробляти найрізноманітніші запчастини, предмети й прототипи методом «пошарового друку», тобто крок за кроком освоєння їх випуску. В разі його успішного освоєння ті товари, які роками доводилося імпортувати, вироблятимуться в межах країни, що призводитиме до суттєвих зрушень в структурі міжнародної торгівлі.

До речі, цей проект розглядається як спосіб відродити промислове виробництво в США. Тому не дарма в доповіді «Глобальні тенденції 2030» [13, с. 104] серед чинників, що справлятимуть найбільший вплив на могутність країни на міжнародній арені, визначено саме технологічний розвиток, рівень ВВП на душу населення, ну і самим собою зрозуміло, наявність ядерної зброї (з якою ми так бездарно розпрощалися при ейфоричному сприйнятті незалежності країни вже в перші роки після розпаду СРСР). При цьому міжнародній торгівлі та наявності енергоносіїв за рівнем впливу відводиться ар'єргадні позиції.

Отже в сучасних обставинах знову актуалізується перед Україною питання розгляду інноваційного розвитку не лише крізь призму модернізації національної економіки, але й залучення до процесів техноглобалізму. Тобто вже нині Україна потребує формування стратегії науково-технологічного розвитку її зовнішніх промислово-економічних зв'язків та системи перспективних базових технологій країни. Потрібно нарешті усвідомити, що перспективні напрями науково-технологічного розвитку не можна розробляти, базуючись на старих уявленнях про його тенденції та закономірності без урахування загальносвітових тенденцій і процесів глобалізації.

А оскільки Україна не в змозі в нинішніх умовах проводити фундаментальні дослідження й НДДКР на світовому рівні за всією номенклатурою конкурентоздатної продукції, то актуальними як ніколи для нашої країни стають всі форми науково-технічної і технологічної кооперації з іншими країнами.

Однак на даний час ми є очевидцями того, що у вітчизняній практиці з цього приводу спостерігається доволі однобока відкритість національної економіки: при високій частці експорту та імпорту у ВВП (у тому числі обсягу іноземних інвестицій і трансферу технологій), інші показники розвитку зовнішньоекономічних зв'язків залишаються низькими.

Зокрема, частка прямих іноземних інвестицій у ВВП становить всього лише 2%. При цьому необхідно зауважити, що 28,6% всіх прямих іноземних інвестицій надходять в Україну з офшора – Кіпру, а 90,4% всіх так

званих прямих закордонних інвестицій з України спрямовуються (куди б ви думали?) – в Кіпр [3]. Цей факт повністю усуває ілюзію бодай незначного залучення України в процеси міжнародного руху капіталу. Мається на увазі та йдеться звісно про той капітал, який забезпечує реструктуризаційне формування нового технологічного укладу і супроводжується відповідними змінами у міжнародному поділі праці.

Як наслідок, за підсумками 2012 р. індекс технологічної глобалізації економіки України склав 2.2 (порівняно з загальним – 3.31), що поставило її на 47-ме місце з 60 досліджуваних країн [11]. Все це свідчить про те, що Україна залишається осторонь світових процесів руху капіталу та технологічного розвитку, що вже зараз призводить до перетворення її на периферійну країну третього світу. А зважаючи на тенденції техноглобалізму та становлення впливовості геотехнології на міжнародній арені, подальше гальмування технологічного розвитку вітчизняної економіки неминуче призведе до втрат нею тих залишків конкурентних переваг, які досі ще визначали її місце серед інших економік регіону і світу.

Ще однією з досить важливих глобальних викличного характеру явищ, що справляє і справлятиме значний вплив на подальший розвиток України в контексті її приналежності до певного економічного регіону, є структурні зрушення на світових ринках енергоносіїв (передусім, природного газу). Новітніми тенденціями, які впливають на переорієнтацію світового ринку природного газу і невдовзі спричинять до поворотних процесів в геополітиці, є виробництво скрапленого та добування сланцевого газу. Для України це питання є архіважливим в зв'язку з тим, що природний газ має найбільшу частку в структурі вітчизняного товарного імпорту (16,6%), а його транзит в Європу забезпечує для України майже чверть (24%) валютних доходів від всього експорту послуг [3].

Так звана «непомітна революція» 2002 р., коли США почали видобування сланцевого газу, вже в середині першого десятиліття нинішнього віку призвела до замороження низки проектів щодо розробки газових родовищ в Росії та позбавила її американського ринку збуту. Відтак, США обігнали Росію за обсягами видобутку природного газу. А значне зростання виробництва скрапленого газу у США призвело до виникнення надлишку його пропозиції, який все більше почав скуповуватися країнами Європи. У період з 2007 р. по 2011 р. імпорт скрапленого газу до Європи збільшився на 69,8% (з 53 до 90 млрд. м³), у той час як імпорт природного газу трубопроводами з Росії за аналогічний період збільшився всього на 40,3% (з 147,5 до 207,0 млрд. м³) [15].

Зросла пропозиція скрапленого газу призвела до того, що ринкові ціни на нього в Європі впродовж 2009–2010 рр. ставали на 120–150 дол. за 1 тис. м³ нижчими, ніж ціни на газ російського «Газпрому» за довгостроковими контрактами [16]. Різниця в ціні призвела також до істотного скорочення закупівлі європейськими країнами в цей період російського природного газу, а його найбільші споживачі зажадали змін у ціновій формулі для нього з урахуванням цін на скраплений газ, які не прив'язуються до біржових цін на нафту. Такі зміни було запроваджено, і з 2010 р. близько 15% російського природного газу постачається вже до деяких європейських країн з урахуванням в його вартості індексів цін на скраплений газ. Це тільки для України залишаються стабільно-інерційні ціни.

За прогностичними оцінками міжнародного енергетичного агентства [17, с. 54], виробництво природного газу у світі до 2035 р. зросте на 50%, з них дві третіх такого зростання забезпечуватиметься за рахунок видобутку так званого нетрадиційного газу, передусім – сланцевого. Частка ж природного газу у світовому споживанні інших енергоресурсів не зміниться і становитиме близько 21%.

Таким чином, спостерігається зменшення ролі Росії на світовому ринку газу, що привносить свої виклики для України. Відбувається зменшення фактичного обсягу транзиту природного газу через територію України, з одного боку через послаблення цінової конкурентоспроможності російського газу, а з іншого – через запуск газопроводів в обхід України. Адже, якщо у 2009 р. через українську ГТС транзитом пройшло тільки 95,8 млрд. м³ газу (незважаючи на законтракований обсяг у 116,9 млрд. м³), то у 2012 р. цей обсяг склав 84,2 млрд. м³. За оцінками експертів [18, с. 5], у разі продовження цих тенденцій Росія може зменшити обсяги транзиту природного газу територією України до 45 – 50 млрд. м³, що означатиме серйозне скорочення частки російського газу, який транспортуватиметься через Україну, з теперішніх 60% до 30% до 2015 – 2020 р.

І дарма, що надміру витратні проекти з будівництва газопроводів в обхід України (передусім Північного та Південного потоку) не матимуть можливості окупитися і бути завантаженими на повну потужність у зв'язку із скороченням видобутку газу в самій Росії. Мета їхнього прокладання звісно передусім політична – позбавити Україну статусу головного транзитера природного газу в Європу з наміром на збільшення політичного тиску задля отримання контролю над вітчизняною ГТС та вигідним для Росії ціноутворенням на газ для українських виробників, що негативно позначатиметься на конкурентоздатності вітчизняної продукції.

Слід мати на увазі, що в умовах поступової втрати Росією не лише перспектив нарощування видобутку газу, але й провідних ринків збуту, неефективна й надзвичайно енергоємна економіка України (річний обсяг споживання газу якої відповідає аналогічному обсягу в рази більшої економіки Німеччини) залишається основним інструментом для зростання російської економіки, яке розраховане на постійне збільшення експорту вуглеводнів.

Отже місце і роль України в процесі подальшої консервації моделі розвитку російської економіки вельми значна, позаяк частка доходів від експорту вуглеводнів у загальному товарному експорті Росії постійно зростає і за підсумками 2012 р. сягає 70%, а чверть (25%) всієї валютної виручки від експорту газу забезпечує Україна [19].

В таких умовах очевидним стає прогноз щодо посилення політичного й економічного тиску на Україну зі сторони Росії по мірі втрати останньою геополітичної ваги в Європі, заснованої на постачанні вуглеводнів. Ці тенденції ще більше актуалізують необхідність підписання Україною на саміті Східного партнерства у Вільню-

сі в листопаді цього року Угоди про асоціацію з ЄС, передусім як цивілізаційного вибору. Інакше перспективи євроінтеграції для України зможуть відновитися не раніше 2016 року, якщо до тих пір вона взагалі не обере (чи не буде втягнена в) «євразійський проект».

Тут необхідно вкотре наголосити, що Україна не зможе довго існувати на роздоріжжі і їй доведеться зробити вибір, причому вибір не взаємовиключаючий, а такий, щоб наша країна могла співпрацювати з усіма своїми сусідами. Слабка українська економіка не зможе довго існувати в ролі буфера між ЄС та Росією [20, с. 16], вона або докладе надзусиль для входження в цивілізований європейський простір, або деградує до такого стану, що підпаде під домінуючий вплив Росії. Адже для сучасної світової економіки об'єктивні тенденції регіоналізації притаманні так само, як і процеси глобалізації.

Неминучим є поглиблення міжнародних економічних зв'язків країн з близьким розташуванням територій, спільністю економічних, політичних та культурних особливостей. Тим більше, що регіоналізація для України наразі може стати одним з найбільш дієвих інструментів протидії викликам глобалізації. Щоправда, у випадку інтеграції з ЄС, існує можливість застосування стратегічних й ефективних підходів у відповідь на ці виклики, а у випадку інтеграції з країнами Митного союзу обмеження від зовнішніх загроз структурних зрушень світового господарства носитиме ймовірніше (виходячи з досвіду Білорусі) форму низької ціни на газ, та й то впродовж нетривалого періоду і певні можливості збуту на теренах Митного союзу неконкуrentоздатної на західних ринках продукції.

Двоєко з цього приводу виглядає перспектива видобування сланцевого газу на території України. За наявними оцінками [21, с. 4], помірковані прогнози видобутку сланцевого газу на кінець поточного десятиліття становитимуть 10 млрд. м³ на рік. Це, безумовно, надасть можливості послабити залежність від російського імпорту природного газу, а у випадку вдалого проекту з будівництва терміналу для передачі скрапленого газу ще й дозволить диверсифікувати джерела постачання. Хоча такі дії знову відкриваючи доступ до дешевшого газу, послаблятимуть мотивацію до модернізації економіки. Адже в українських реаліях панування кланово-олігархічної моделі економіки відчутне збільшення ціни на російський газ у 2010 р. стало чи не єдиним дійсно ефективним стимулом розпочати бодай якісь кроки до модернізації та впровадження енергоощадних технологій, а також пошуку шляхів диверсифікації енергопостачання.

За умов нерозвиненості інституціональної системи економіки України, впродовж перехідного періоду вузьке коло осіб до недавнього часу мало змогу збагачуватися переважно за рахунок доступу до дешевого російського природного газу, що здебільшого і стало чи не однією з важливих причин гальмування реструктуризаційного економічного розвитку України. Як альтернативний до вітчизняного сценарію можна навести досвід Польщі, де зростання ціни на природний газ в 10 разів за півтора роки політики «шокової терапії» позбавило можливості збагачуватися без здійснення інноваційно-модернізаційного розвитку [22, с. 38].

В разі успішної реалізації проектів видобутку сланцевого газу в Україні створюватимуться додаткові можливості для консервації вітчизняної економіки на теперішньому, бажаному для всіх олігархічних угруповань, рівні розвитку. За якого стара модель економічного зростання, вичерпавши свої можливості, вже не здатна забезпечити необхідні його щорічні темпи (визначені ще в ході ринкової трансформації економіки – 7-8%) і, навпаки, створює дисбаланс у розвитку країни. А назріла у цей момент гостра потреба переходити до нової моделі зростання так і не задовольняється через нереструктуризованість економіки та недовірливість інституційної системи. Це, у свою чергу, гальмує соціально-економічний розвиток України, що створюватиме загрозу втрати її економічного й політичного суверенітету.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в нинішніх умовах на соціально-економічний розвиток України безпосередній вплив чинитимуть такі глобальні тенденції світового господарства:

- посилення міжнародної конкуренції на ринках тих товарів, які є предметом міжнародної спеціалізації України, передусім на світовому ринку металів, без наявності реальної перспективи на відновлення вітчизняними виробниками колишніх конкурентних переваг у зв'язку з глобальним перевиробництвом сировинної металопродукції та тенденцією інтенсифікації власних виробничих потужностей країнами-імпортерами української сталі;

- глобальні зміни в світовій структурі торгівлі природним газом, що сприятимуть послабленню геополітичного впливу Росії на країни ЄС і, в свою чергу, зменшенню транзитного потенціалу України, а також посиленню політичного й економічного тиску Росії на Україну з метою подальшого збереження своєї сировинно-орієнтованої моделі економіки;

- посилення ролі новітніх технологій, що сприятиме збільшенню частки їх внеску у глобальних розподіл сил.

Для України є лише один спосіб відповісти на ці глобальні виклики – це залучення вітчизняного сировинного потенціалу у модернізаційну реструктуризацію національної економіки та наполегливі зусилля щодо забезпечення належного рівня її енергоощадності й конкурентоздатності, а також виконання стандартних вимог, окреслених євроінтеграційними критеріями, досягнення яких визначено стратегічним курсом України.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Групи Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/> Цитовано за версією сайту на 15.02.13.
2. Корнівська В.О. Сучасні тенденції глобального економіко-інституційного простору // Економіка і прогнозування. – 2011. – №3. – С. 36 – 45.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Цитовано за версією сайту на 14.02.13.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>. Цитовано за версією сайту на 14.02.13.
5. Чирва О.В. Необхідність зміни структури промислового комплексу України за технологічними укладами // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – №2. – Т.1. – С. 7 – 10.
6. Куш. Л. Українські металурги втрачають переваги на світовому ринку // Інформаційний портал газети «Голос України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golosukraine.com/publication/ekonomika/velikij-biznes/ukrayinski-metalurgi-vtrachayut-perevagi-na-svitovomu-rinoku/#.UR9FMvJw7Fu>. Цитовано за версією сайту на 15.02.13.
7. Офіційний сайт Конференції ООН з питань торгівлі і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/>. Цитовано за версією сайту на 14.02.13.
8. Офіційний сайт Світової асоціації виробників сталі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldsteel.org/>. Цитовано за версією сайту на 14.02.13.
9. Шибалов Є. Некроіндустріалізм: назад у майбутнє // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна». – 2013. – №1. – С. 1, 3.
10. Незалежність України в глобалізованому світі: вектори ХХІ століття: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції 22 серпня 2011 р. – К.: НІСД, 2011. – 192 с.
11. Дикарев, О. Деякі проблеми теорії та практики економічної безпеки України // Регіональні студії. – Вип. 1. – С. 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/dikarev.doc. Цитовано за версією сайту на 15.02.13.
12. Marc Goodman, Parag Khanna. The Power of Moore's Law in a World of Geotechnology // The National Interest. – 2013. – №1. – Р. 20 – 27.
13. Global Trends 2030. A publication of the National Intelligence Council. – New York: NIC, 2012. – 140 p.
14. Globalization Index 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ey.com/GL/en/Issues/Driving-growth/Globalization---Looking-beyond-the-obvious---Tool>. Цитовано за версією сайту на 15.02.13.
15. BP Statistical Revue of World Energy. June 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bp/statisticalrevue>. Цитовано за версією сайту на 16.02.13.
16. Тарнавский В.В. В Европе фактически сложился двухуровневый рынок природного газа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaenergy.com.ua>. Цитовано за версією сайту на 16.02.13.
17. World energy outlook 2012. A publication of the Organization of Economic Co-operation and Development and International Energy Agency. – 2012. – 690 p.
18. Захманн Г., Науменко Д. Наслідки останніх подій на світовому та європейському ринках природного газу для України. – К.: ІЕД, 2010 – 16 с.
19. Офіційний сайт Федеральної служби державної статистики Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gks.ru/>.
20. Андрійчук В.Г. Реальність поступу України на шляху інтеграційних процесів та евентуальні заходи його активізації: Збірник матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції від 27 квітня 2012 р. – К.: УДУФМТ, 2012. – 504 с.
21. Єлетський К. Сланцевий газ: практична реалізація // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна». – 2012. – №49. – С.3 – 4.
22. Артьомова Т. Інституційні пастки ринкової трансформації: уроки для України // Економіка України. – 2011. – №12. – С. 36 – 45.
23. Новый тройственный союз. Журнал «Эксперт», №12 від 1-7.04.2013 року.
24. Международные экономические отношения: Учеб. пособие. Мн.: ЗАО «Армита - Маркетинг, Менеджмент», 2000. – 486 с.
25. Глазкова Е. Проверка инвестициями. «Инвестгазета», № 46 от 26.11. – 02.12.2012 года.